

1969

En oversigt

Ved Carl Trock

Her skal ikke opereres med det – læge som lærde – »stavse flertal«, men standses ved hvad der blev gjort og sagt, og mest ved det nye der kom til på baggrund af fastholdte synspunkter. Nye var ingenlunde beklagelserne over den måde, hvorpå tingene drøftes, men de kunne blive sagt så stærkt, som biskop K. C. Holm gjorde det: Vi skal passe på, at forskellene ikke trækkes så stærkt op, at noget sprænges, som det vil være vanskeligt at bygge op igen (KD 11/9).

Nu skyldes nogen debat, at man ikke kan kommunikere og så gentager og forstærker sine ord. Kirkeligt Samfunds formand, pastor Birkedal Nielsen – nu ordfører for »Tidehvervsgrundtvigianismen« (KD 13/9) – kan om og om igen tale om det almindelige præstedømme og personligt medansvar i kirke, skole og hjem (i stedet for struktur og organisation KD 9/1) og dog forbliver det i andres øjne negativisme og passivitet. Omvendt bliver fortalerne for ydre ændringer imødegået, fordi de i deres stræben vil at kirken skal klare sig, når de taler om at evangeliet skal forkyndes og høres, og fordi de vil sikre evangeliet ved ydre ordninger, når de sætter ind for folkekirkens skyld. Det nytter så ikke, at nogen prøver at rede de tråde ud, standpunkterne ligger fast (Rudolph Arendt og Hans Kvist KD 9/1, jfr. 10/9, 13/9, DKt 416, 455).

Det drejer sig ikke blot om kommunikation, men også om tillid. Strukturfanatikerne siger, at det er folkekirken de vil sikre, ikke

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: BeAW Berlingske Aftenavis Weekend; DKt Dansk Kirketidende; DMbl Dansk Missionsblad; Ft Folketings-tidende; Hskbl Højskolebladet; IMT Indre Missions Tidende; Jy-Po Jyllands-Posten; KC Kirkeligt Centrum; KD Kristeligt Dagblad; KiInf Kirkelig Information; KiVe Kirkens Verden; KP Kristeligt Pressebureau; MrBl Menighedsrådenes Blad; PrfBl Præsteforeningens Blad; Sjt Sjællands Tidende; AAST Aarhus Stifts-tidende. Årstal tilføjes kun, hvor det ikke er 1969. – Hvor der henvises til tidligere årsoversigter i Kirkehistoriske Samlinger anføres alene udgivelsesåret.

evangeliet, skrev sognepræst Tage Morsing, men man har mistanke om, at de alligevel vil det, trods alt hvad der siges (KD 16/1). Og Birkedal Nielsen drog sværd mod kirkeforfatnings-dragen – strukturkommissionens og Kristeligt Dagblads bevidste eller ubevidste intension. Selv uskyldige ting som studenterpræster, der før kunne være overvejet ganske sagligt, fik en helt anden vægt, når de blev gjort til prøvesager af dem, der vil at kirken skal klare sig (KD 10/9, replik KD 23/9).

Der er ellers problemer nok, alene fordi tingene kan anskues forskelligt. Efter årtiers almindelige lovprisning af folkekirken fik den nu sine frimodige modstandere. Her fejes mellemstandpunkter væk, ikke blot af kirkelige ungdomsoprørere (AASt 30/3, KD 22/12) men også såvel af docent, dr. theol. Johs. Aagaard – man tænker jo ikke dér radikalt nok – som af Birkedal Nielsen, der tugtede strukturfolk og Aagaard, som var der identitet (jfr. Vartovbogen 101). Til tider var disse heller ikke meget blidere i deres kritik. For at fremme viljen til reformer søgte Per Salomonsen ved 2 chock-rapporter at fremme forudsætningen derfor, erkendelse af de faktiske forhold. Det må være et udråbstegn for den institution, som hævder at gudstjenesten er dens væsentligste funktion, at kirkegangen procentvis er halveret de sidste 40 år, fandt han. Og videre var det lovpriste kirkelige demokrati reelt set »en formssag, snarere illusion end virkelighed«[1]. Hertil kunne svares: Folkekirken er så demokratisk som den kan blive. Hvorfor skabe problemer, hvor der ingen problemer er. Det jævne enfoldige kirkefolk, også de »ikke-kirkelige«, befinder sig godt i folkekirken og gør brug af dens vigtigste goder, sakramenterne (Kr. B. Hillgaard KD 8/9).

Slaget måtte også føres om præmisserne. Tallene i kirkegangsstatistikken passede ikke (KD 11/2, 10/5, DKt 321), ligesom præstemangelen, et andet tegn på folkekirkens krise, kunne bestrides (hvorfor råbe så højt, fordi enkelte embeder står ledige? PrfBl 12, jfr. 1969 262). Men er der mangel, så er lønningsforholdene en angivelig årsag, der lader sig drøfte og blev det (jfr. siden p. 152). Også forkyndelsens krise kan nævnes som et problem, det eneste, men alvorligt (Børge Roesen KD 11/2). Men det er »gas« og til skade at sige, at præster føler sig overflødige, sådan som det hed

[1] Om kirkegangsstatistikken jfr. 1969 236. Undersøgelsen offentliggjordes først i radioen og bragtes med store overskrifter af dagspressen (fra 30/1) og gav anledning til mange indlæg. Om Salomonsens motiver til publiceringen, se AASt 2/3 og KD 18/8; analysen af demokratiet i kirken KD 15/8.

i radioens kritiske belysning af »det at være præst«. Er vi ikke glade for arbejdet, så kan vi jo gå, indvendte sognepræst Peter Riemann (DKt 320). Men, hed det andetsteds, »et voksende antal færdiguddannede teologer siger nej tak til præstekraven. Til et ledigt embede som lærer på et seminarium var 70 af ansøgerne præster, som ville ud af præstegårdene« (NB! 2/1 70).

Til debatter om, hvordan tingene i sig selv bør vurderes og ordnes, kommer overvejelser af, hvad nødvendigheden kan tvinge til. Lidt mattere blev årets stat-kirke-drøftelser, politikerne præsenterede (ved radiohøringen 19/11) ikke overraskende et stort flertal i Folketinget for bevarelsen af status quo, uberørt af strømningerne i deres ungdomsorganisationer (1969 253), og Johs. Aagaard overspillede sine kort, fandt folk der ellers forstod ham. Nu kom drøftelserne jo ikke blot af, at de unges krav med tiden kunne slå igennem i Folketinget, men også af at de var et udtryk for ungdommens holdning til folkekirken på linie med andet. »Endnu hedder det: »Ja, vi går jo ikke i kirke – men vi er da ikke hedninger!« Men i næste omgang vil det hedde: »... for vi tror ikke på noget af det«, skrev dr. theol. Kaj Thaning, som fandt så meget bedre anledning til at påvise folkekirkens store værdier, mens en frikirkelig ordning førte til milieukirke (1969 255)[2].

Også sognepræst Dalum Christensen sagde: »Lad os prøve med folkekirken endnu en gang«. Selv stillede han så krav om kirkeligt selvstyre. Men Indre Mission måtte se tidens alvor og drøfte fremtiden. En fælles frikirke på landsbasis ville være det bedste værn for friheden, »hvis eller når båndet til staten opløses«. Her kan samtlige kristne ikke være med, nok de grundtvigske hvis de kan holde sig fri af Tidehverv, som måtte udelukkes (Det nye år 42). Domprovst Jørgen Bøgh drog den konsekvens af udviklingen, som han så den (1969 259), at folkekirken ville være afløst inden år 2000. Den var en institutionel sikkerhed for religionen, uden ånd og liv (KD 11/8).

Hertil kom så nye diskussionsemner, og de mindste var i sig selv ofte mange og stærke ord værd, men var det også på grund af de syner der kunne ligge bag:

[2] Hskbl 71, DKt 392, Dansk Kirkeliv 37, Sjt 13/12. – Mens Riemann fandt trøst i, at et forslag om adskillelse mellem stat og kirke ville falde ved en folkeafstemning (DKt 277), så havde Otto Paludan indtil fornylig troet på folkekirkens fremtid, men kunne nu vel tænke sig den afviklet inden århundredets udgang, men så længe den var der, skulle den dog svare til sit navn, Vartovbogen 107.

Planer i Folketinget om at fratage præsterne stemmeret i menighedsrådene (jfr. her p. 150) affødte tale om spark til præsterne og om præstejagt (KD 30/12, 19/12). Også gode teologiske grunde talte imod (KD 10/12), ligesom kirken var noget særligt, hvor det ydre måtte bestemmes af det indre (KD 30/12 jfr. 5/1 70). Modsat kunne følgerne skildres sådan, at kirken blev kastet i armene på aktivisterne, når præsterne ikke længere var med til at lægge rammerne for dens virke (Fyens Stiftstid. 13/8).

I bestræbelserne for at skabe jævne gudstjenester kom præstekjolen i søgelyset (KD 10/4, 29/4). Snart var dens afskaffelse gjort til en samvittighedssag og til en murbrækker i kampen mod ledelsens kæft-trit-og-retning-indstilling; fornyelse måtte der til, i eller udenfor kirken (Bent Sørensen PrfBl 449, Berl. Tid. 10/8; jfr. siden note 16). Heroverfor hed det sig, at det drejede sig om et spørgsmål af folkelig betydning. Det danske Folk ved, hvordan en præst er klædt og befinder sig godt ved det; folk vil ikke have nedbrudt den stil, de venter (Riemann PrfBl 404, KD 5/11). Og sagen ikke nået til kirkeministeriet, var den pure afvist, først af ministeren, dernæst af departementschefen [3]. Dels måtte der være orden, dels interesserede det inferiøre garderobespørgsmål kun et meget lille antal præster (Politiken og BT 8/9, KD 15/10 f). Uanset at den præst, som satte sagen på spidsen, ikke havde sit menighedsråd med sig (ellers var det nævnt), så var sagen af ham som af andre lagt op til at være et nyt utåleligt eksempel på systemets tvang, allerede før ministerens afvisning (AASt 10/8). Siden hed det sig, at ministeren var gjort til ærkebiskop, af bisperne (KD 26/9, 31/10, jfr. 12/9).

Endelig kom der røre på grund af hele den folkekirkelige situation, klarest demonstreret af pastor Attila Szilas. Han tilstillede sine sognebørn en udmeldelsesblanket med kirkebladet, for at få dem ud af busken og gøre kristendom til noget, man taler om. Senere forlod han den forsamlede menighed i kirken for at holde gudstjeneste for »de 99%« udenfor på kirkepladsen (KD 28/3, 14/4, 23/6, 30/6, 21/7). – Ønsket om klaring eller som det hed, for at

[3] Den megen kritik af kirkeministeriet fandt biskop Erik Jensen ugrundet, og han tog Kristeligt Dagblad i skole. Som regel forsøgte det at mistænkeliggøre ministeriet og skabte en giftig og hadefuld atmosfære, som besværliggjorde alle daglige, nødvendige forhandlinger (KD 2/9 ff., om berettigelsen se biskop Schiøler, KD 30/11; tidl. kritik KD 4/3 ff.). Departementschefen – der iøvrigt deltog i »Brokonventet« for at besvare spørgsmål – fik sine forsvarere: Hetzen mod ham skyldtes, at han »kræver loven overholdt«. Man sværtede en embedsmand, der »ikke er kirkepolitisk aktør, men forvaltende jurist« og derfor ikke kunne svare. Det skete fordi de kirkelige tøffelhelte i deres underlødighed ikke turde tage opgør med »os andre«, skrev Søren Krarup (Tidehverv 112, jfr. Birkedal Nielsen KD 10/9 og DKT 1970, 30). Erik Jensen mente, at oprindelsen til KDs holdning var en tragisk spænding mellem Bodil Koch og departementschefen om strukturkommissionens nedsættelse (KD 3/9), og andres trang til at placere ansvaret fik Bodil Koch til under radiohøringen 19/11 at karakterisere dennes holdning i kommissionen: »Han kom ind som embedsmand og blev person«.

give medlemsskabet i folkekirken større kirkelig relevans, fik formanden for Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer, Knud Frederiksen til at fremsætte den spørgende mening, om dåben alene burde give medlemsskab, hvis den ikke blev fulgt op af en indmeldelse, når myndighedsalderen indtrådte[4].

Hermed er ikke givet et fyldestående indtryk af folkekirkens røst, som den lød anno 1969, ej heller af den kirkelige debat. Der var som nævnt modererende røster, men det var sjældent den offentligheden mødte, hverken i dagspressen eller radioens og TVs nyhedsformidling, sålidt som i de kirkelige rubrikker sammesteds, tværtimod.

Strukturkommissionen nåede først i januar frem til sin hovedopgave. Der forelå et oplæg fra underudvalg I og offentligheden blev orienteret – med understregning af, at det var et oplæg og af at underudvalget ikke var enigt.

Kirkens og samfundets udvikling har altid betinget hinanden, fastslog formanden, sognepræst N. H. Gadegaard. Nu sker der sådanne ændringer, at folkekirken må tilpasse sig dem, om den vil overleve. Han mente at der forelå et forslag, der både tog hensyn til udviklingen og samtidig til sogneinddelingen, hvor den betød noget:

Den slog ikke længere til, det viste den skæve fordeling af præsterne, konfirmandproblemer i udviklingsområderne og ved centralskolerne på landet, mens sygehuse og andre institutioner blev centraliseret og det i de store bysogne. Der var vanskeligheder ved at udskille nye sogne, og befolkningsgrupper dannedes uden hensyn til gamle grænser (f. eks. studenterne og i feriebyer). Hertil kom nu, at økonomi og administration reelt måtte ordnes indenfor de nye kommuner.

Flertallet foreslog derfor at lade den kirkelige inddeling følge den kommunale, der allerede var afgørende for menneskers samhørighed og ville

[4] KD 8/5 ff. med stærke indsigelser mod sådan at ophæve folkekirken, samt krav om formandens afgang, jfr. MrBl 164, 166. Ideens ophavsmand var provst Johs. Asmund (KD 30/5). Jfr. Observa-undersøgelsen: 47% af unge på 21–24 år er imod, at børn automatisk optages i kirken, i det hele 25%, Aktuelt 6/7.

Når det på grundvigsk vis skulle udmøntes, at folkekirken virkelig var en borgerlig indretning, dukkede problemet op: Det er strengt taget en tilfældighed, at man bliver medlem ved dåb, man kan ligeså godt blive det ved den første indbetaling af kirkeskat; når det sker ved dåben, er det en god og klar symbolik på, at Kristus på samme måde modtager os i sin menighed, ikke mere, identitet er der ikke (Jørgen Kristensen PrBl 734). Det er Gud og Guds kirke, som døber, ikke folkekirken, det fandt andre var forudsætningen for vor dåbspraksis (Jørgen Jensen DKt 468, Svend Erik Rasmussen DKt 443; jfr. DKt 205, 225, 227).

blive det endnu mere. Der skulle da oprettes et, direkte valgt, menighedsråd i hver kommune, som om muligt skulle udgøre et provsti, ellers blev de indirekte valgte provstiudvalg eller kommunalbestyrelserne bestemmende. Man tilsigtede en »kraftig udvidelse« af rådernes beføjelser, og indenfor visse normer skulle de afgøre, hvor mange præster der var brug for, og hvor, mens lønnen da skulle udredes lokalt. Menighedsrådet fik i menighedsnavn udøvende organer i hvert sogn, disse kunne tale med om lokale forhold og valg af præst. Men præsternes ansættelsesområde blev den nye helhed, det gav mulighed for fleksibilitet, når befolkningstilvæksten eller andet gjorde det nødvendigt, dog skulle præsterne kaldes til tjeneste på bestemte steder. Sådan blev et samarbejde om »fælles tjenstlige opgaver« muligt, den nærmere fordeling skulle ordnes af et præstekollegium med provsten som leder. I København måtte der en særordning til, den arbejdede man endnu med.

Også på stiftsplan skulle folkekirkens repræsentanter have mere ansvar, gennem 4 valgte medlemmer i stiftsøvrighederne (KD 6/1, PrfBl 81, Berl. Tid. 13/12, jfr. Per Salomonsen Berl. Tid. 27/4, Fyens Stiftstid. 13/8).

Uanset at kommissionen gentagne gange var meldt død gav dette forslag anledning til meningsudvekslinger året igennem. Resultatet bedømte biskop Holm sådan: Jeg har endnu ikke truffet nogen, der har sympati for det (MrBl 283). Det svarede egentlig til Gadegaards egen opfattelse, at afvisningen var bastant. Grunden var så, at det udelukkende havde været præster, der havde taget ordet, og udtalelserne var kommet fra de 20% i landsognene, fandt han. Men en kirke, der vil opretholde sin egen uafhængige struktur, afsiger sin egen dødsdom (KD 31/12). Dette rabiante forslag vil være dødbringende, mente biskop Henning Høirup, for folkekirken er betinget af sogne med ukrænkelig selvbestemmelsesret. Her trængtes til administrative ændringer, ligesom der må komme sogne-sammenlægninger og justeringer af provsti- og stiftsgrænser (AASt 8/2, Århus Stiftsbog 9 ff.: landsognene burde op på 1300–2000 indb., mens der for nye bysogne måtte sigtes mod 5–6000 indb. og 2 præster). Afvisninger kom der iøvrigt fra Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer (MrBl 226, jfr. 162 f.), fra Orla Møller (Ny Tid 12/1) og fra kirkeministeren – det var hans personlige mening (Information 6/3), politisk ville han stå uhildet, når forslaget kom (SjT 6/9). Men menighedsrådene lovede han, at han som minister ikke ville gå med til at fratage dem deres myndighed (MrBl 57).

Nogle fandt at der var noget at overveje (Erik Jensen Ny Tid 12/1, Rald PrfBl 127, KiVe 193), andre kunne anbefale, stærkest Paul Honoré (SjT 19/2, endv. Kleis Berl. Tid. 2/2, KD 7/2, Edm. Frederiksen Berl. Tid. 12/1).

De fleste i Venstres folketingsgruppe var imod, vidste Kr. Damsgaard.

Der var heller ikke brug for store reformer, folkekirken var rummelig nok for enhver. Udviklingen var kommet frem med små skridt, og derved havde partierne holdt sammen om den kirkelige lovgivning (radiohøringen 19/11, jfr. KD 19/3, Sjt 6/12). Afvisningerne iøvrigt kunne begrundes med, at »kommissionens forslag« ville nedbryde den sidste sognebevidsthed, (hvad der nok var tilsigtet, KD 17/1) og undergrave rester af solidaritet mellem sogn og præst, ja gik måske imod en ny udvikling, for de store enheder syntes at fremkalde ny trang til at mødes lokalt (Thaning Sjt 29/7, 6/8). Et præstekollegium var kun muligt i autoritært ledede kirker, ikke i Danmark, hvor samarbejdende pastorater kunne komme på tale for at udjævne arbejdsbyrderne (Høirup AAST 21/2, jfr. Dons Christensen Ribe stift marts). Det var til at le over, at præster skulle arbejde sammen (Birkedal Nielsen KD 9/1, DKt 233, jfr. Vartovbogen 100), og »sergent-provster« (Fyens Tid. e. KD 23/1), der gjorde præsterne til »stik-i-rend-drenge« ville man ikke vide af (KD 22/1). Forslaget var urealistisk og umotiveret, fandt Sv. Ebbe Jacobsen, de økonomiske problemer kan klares ved budgetsamråd, arbejdsfordeling »på mange andre – mindre indgribende måder«. Selv den mest uønskede sammenlægning ville være bedre (Dansk Kirkeliv 125 ff.).

Videre frygtede man en øget politisering; hidtil var det gået godt, men dette kunne føre til at rådene blev kommunale underudvalg (ibid.), og nok udviskes de kirkelige retninger, men politiske råd vil ikke tage hensyn til, at sogne stadig har smag for, hvad slags præst de vil have (Thaning Sjt 29/7).

Man vil ikke se kendsgerningerne i øjnene, replicerede Gadegaard. De større sammenhænge er skabt, kommunalreformen følger kun en udvikling op, der er sket. »Storkommunerne bliver byggestenene i 1970'ernes samfund og længere frem«, og de er dannet på grundlag af indgående undersøgelser af de eksisterende fællesskaber. Nu lægger man ret tilfældigt sogne sammen, og ovenfra, i stedet for at inddrage lokale instanser. Og man siger selv, at de menighedsråd, som man vil værne, ikke har virkelig myndighed. Vi kan godt overlade præstevalget til menighedsnævne, det vil ikke umuliggøre et samarbejde mellem præsterne. Hvis der kommer en politisering, og det er ikke sikkert, så giver de hidtidige erfaringer ikke grund til frygt. Man kan afvise dette oplæg og lade tingene forblive uændrede. De kan blot ikke fungere ret længe, så hvad man end gør, så bliver der uro (KD 31/12).

Debatten viste dissenser i kommissionen (menighedsnævn som påtænkt vil være meningsløse, Sjt 2/8), og sognepræst Henrik Christiansen oplyste, at der vil komme flere forslag fra kommissionen, også et som vil fastholde sognet som den grundlæggende enhed og tillige tage hensyn til den nødvendige samordning (KD 11/10).

Samtidig måtte kommissionen påny se sit arbejde blive forsinket, ministeriet kunne ikke yde den sekretærbistand (Fyens Stiftstid. 13/8, KD 31/12). Det skyldes travlhed og sygdom, sagde kirkeministeren, og tilføjede at aftalte tidsfrister var bortfaldet. Kresten

Damsgaard ønskede en tilføjelse om Venstres holdning: Der er ikke truffet nogen beslutning vedrørende kommissionen. Vi lægger vægt på »hvad denne meget saglige og folkelige kommission kommer med«[5].

Mens indtagne standpunkter hævdedes, og der i studenternes råd stod kamp mod eller for *studenterpræster*, så besluttede kirkeministeren sig for en praktisk løsning, opmuntret til det af Bodil Koch. Han tænkte sig at give polyteknikerne en præst, ved at oprette et ekstra embede ved en nærliggende kirke. Da planerne blev konkrete, rejste Orla Møller sagen i Folketinget. En fuldstændig omstrukturering af folkekirken – noget som han ikke havde gjort sig sin stilling op overfor – burde ikke foregribes ved tilfældige løsninger, før strukturkommissionen var færdig. Fog Pedersen mente dog, at der »i meget begrænset omfang og indenfor det rimelige« kunne gøres undtagelser, og ironiserede over uenigheden i Socialdemokratiet.

Uden held prøvede Axel Riishøj – specialisten i grundtvigske særstandpunkter (Birkedal Nielsen KD 23/9) – med en bog at åbne for samtale om emnet. Men studenterne handlede. Med 14 stemmer mod 13 vedtog Århus Studenterråd at trække 1967-ansøgningen tilbage (KD 19/3, 21/3), og Danske Studerendes Fællesråd frafaldt sit forslag til en ordning, meddelte stud. theol. Klaus Wulff, aktiv i radikal kirkepolitik (KD 20/9). Polyteknikerne derimod fastholdt deres ønske (KD 10/6, 23/9).

Da den lovede drøftelse i Folketinget (1969 265) udeblev, tog Bodil Koch sagen op. Studenternes forventning til folkekirken burde imødekommes. Drøftelsen vil komme, når strukturkommissionen bliver færdig, svarede Fog Pedersen. Han ville prøve den eneste farbare vej og oprette et nyt embede ved Lundtofte kirke. Der kom en fornuftig løsning, måske et andet sted, for folketallet dér kunne ikke begrunde det, slet ikke i tider med præstemangel, og da der i menighedsrådet kun var en knebent flertal for (9 mod 7), så var det ikke fristende at pådutte et sogn en præst (Ft 4/6 7554).

Stillingen ændrede sig i rådet (for 10, mod 5) og sagen så ud til at gå i orden, da Orla Møller tog den op. Tilfældige løsninger burde afvente en principiel afklaring, ellers kunne der komme krav andre steder fra. Ministeren mente, at det gik an i Lundtofte, med de 5.000 studenter og under hensyn til menighedsrådets stilling, uden den for folkekirken helt fundamentale sogneordning blev rokket og uden det fik konsekvenser for det meget kontroversielle spørgsmål om milieupræster. Han ventede ikke (modsat før, 1969 265), at der kom mange andre ønsker (Ft 15/10, 410, jfr. Orla Møller til KD).

[5] Radiohøringen 19/11. – Det var stadig nødvendigt at vende tilbage til begivenhederne den 21. marts 1968 (1969 258). Ministeren oplyste, at det der var sket var, at han havde »truffet aftale med formanden om en forenkling af arbejdets, jfr. Per Salomonsen om ministerens undskyldning ved et møde med kommissionens ledelse, fordi han da havde forløbet sig offentligt (KD 18/8).

I Århus bestemte De studerendes Kirketjeneste sig nu for at handle på nødrettens grund. De ville søge at rejse pengene til det og lave en folkekirkelig ordning udfra menighedsrådslovens § 43 (om andenpræster for sognet, lønnet privat). Studenterne burde have deres præst, ikke fordi de var særlige folk, men fordi de stod i en særlig situation [6].

Københavns Kirkefond hjalp planerne i vej ved et tilsagn om økonomisk støtte. Det drejede sig ikke om hjælp i en tilfældig situation, men om lyst til at gå nye veje, oplyste generalsekretær Gunnar Hermansen. »Vi finder det rigtigt at kirken går ind på arbejdspladsen og ind i studentermiljøet for i disse sammenhænge at være kirke – møde mennesket i dets hverdag med menneskelighed og solidaritet og evangeliets tilbud til alle. Altså en ny arbejdsform« hos os, kendt længe i andre lande (*Kirkefondets årbog* 44). Gunnar Hermansen beroligede siden: Det sker jo indenfor folkekirkens rammeordning (ibid. 67). Fondet stod også bag et andet nyt initiativ med perspektiv, ansættelsen af en menighedssekretær i et københavnsk sogn, til rådighed for en af menighedsbestyrelsen nedsat aktionskomité (Nyt fra Kirkefondet nr. 3).

På repræsentantskabsmødet fortalte Hermansen også, at fondet var »aktivt med« i kirkedagsplanerne (1969 257). Det gav anledning til betænkeligheder, for kirkefondet måtte ikke binde sig til et arbejde for adskillelse mellem stat og kirke. Hvad resolutioner angik, kunne deltagerne kun hefte for sig selv, og fondets opgave dér var at modvirke ensidighed. Vi »står klart nok på folkekirkens grund«, konkluderede formanden, direktør Hans Højsgaard [7].

Ialt 33 organisationer og kirkesamfund »stod bag« planen om »*kirkedage 1971*« hed det sig. Den første opgave var at lægge op til studier for »på bredest mulig basis at samle kristne i Danmark til åben meningsudveksling« om kirkens opgaver i den moderne verden, og sådan at det kunne blive til hjælp for »den enkelte til

[6] Om kirketjenestens initiativ se Nyt fra Kirkefondet nr. 3 og KD 13/12 og 3/1 70. Man tænker sig 2 præster ansat, en stabil-præst og en mobil, der kan være med i arbejdet for u-landsstudenterne m.v. – Betænkeligheder ved »straffepræsteholdningen« hos tilhængere af studenterpræster, se Axel Riishøj KD 1/9, jfr. KP 23/9.

[7] Mildnet i årbogen 66 f., jfr. KD 21/10, om DMS's deltagelse, se DMBI nr. 5. – Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer måtte stadig høre for, at den havde stået som medindbyder til »Mini-Uppsala« (1969 257), sagen afsluttedes først på årsmødet (MrBl 152, 164, 166). Men foreningen følte sig uberettiget taget til indtægt for resolutionerne derfra (KD 2/10), dem heftede den ikke for, og det burde være fremhævet ved offentliggørelsen (KD 9/10).

at leve kristenlivet i hverdagen og se sit medansvar for kirkens engagement i samfundet, nationalt, internationalt og økumenisk« (Kirken på Vej nr. 1 og 5, KD 4/7, 9/10). Den målsætning drog kirkedagskomitéens formand, adjunkt Asger Sørensen, de konsekvenser af som havde foruroliget i Kirkefondet. Også kredsen omkring Det økumeniske Center i Århus med Johs. Aagaard som ordfører følte forholdene i folkekirken såre trykkende. Der kunne ikke ventes noget af strukturkommissionen, dels på grund af modstanden fra systemet, dels fordi den ikke tænkte virkelig radikalt, blot ville moderere. Men der måtte ske afgørende ændringer, for »systemet er lagt an på at hindre kirken i at gennemføre sin mission«. Og det hastede, for mennesker gik fra den kirke; det var dog »at foretrække fremfor den nuværende passivitet, der er udtryk for daglig svigten«.

Asger Sørensen krævede en ny kirke, »mere troværdig end den nuværende« og med »nye ledere, der vover eksperimentet«, en tjenende og handlende kirke. I sin nuværende form var folkekirken færdig, uanset nogen stabilitet i landsognene, »disse anakronistiske levn«, for fremtiden lå i »byen – det moderne teknopolis, de mange tilbuds by« (PrfBl 632, fra Episkopet nr. 2, jfr KiVe 375). Johs. Aagaard kunne skildre »Den tredje økumeniske bevægelse«, der skabte brud ude som herhjemme, en »lægfolkets og ungdommens bevægelse, opererende i nogen afstand fra alle kirkelige strukturer og alle gejstlige forbehold«. Mange havde indset at staten nok »sikrede præsterne god status og frie arbejdsforhold«, men det forhold medførte også umyndige og passive menigheder uden ansvarsfølelse. Stadig videre kredse så, at en »løselse« måtte til, fuldstændig adskillelse var en umulighed. Statens kontrol og formynderi måtte bort, hvis folkekirken skulle bevares. Nu drejede det sig om samarbejde mellem organisationerne om en fælles analyse af problemerne, her ventede Aagaard at lokale menigheder ville komme med, og flere opgaver meldte sig, som fælles lederuddannelse, dokumentations- og informationscenter m.v. (KiVe 181).

Forholdet mellem stat og kirke er »det mest akutte problem« for de nordiske kirker udtalte Aagaard på en stort anlagt konference på Århus Universitet, som han havde taget initiativ til for at få emnet belyst. Til sidst skulle politikere konfronteres med den ny argumentation, der måtte komme udaf forståelse af kirkens funktion. Emnet var så meget mere aktuelt, skrev Aagaard, som flere af kirkens ledere har udtalt, at dens dage er talte (Om konferencens tilblivelse Kirken på vej nr. 3, Aagaards introduktion i flere dagblade, Sjt 7/8). Danske foredragsholdere markerede forskellige standpunkter, der kom bl.a. advarsler fra Thaning mod frikirke, ønsker om justeringer, men ikke mere, fra dommer Ehrenreich og fra Per Salomonsen en skildring af vanskeligheder ved at få fornyelser herhjemme, hvorved modstanderne fremmer den »skilsmisse mellem stat og kirke, som hverken de eller jeg ønsker«; mindre variation var der over rapporterne fra arbejdsgrupperne,

og der blev ingen samtale med politikerne, alene på grund af at de ikke forstod teolog-sproget (Referater KD 10/8 ff., kritikken fra politikerne se dagspressen fra 16/8; vurderinger KP 19/8, AASt 27/8, Kirken på vej nr. 4 og 5, samt Henrik Christiansen DMbl nr. 11).

Aagaard kunne skrive noget forskelligt om, hvordan han mente at tingene burde ordnes, men betonedede stedse stærkere nødvendigheden af nybrud: Lederne pådrager sig et stort ansvar for folkekirkens undergang, hvis de fortsætter systemet. Det maler folk ud af kirken. Endnu vil konstruktive kræfter være med til en bevidst og planlagt ændring, men snart er de udtømte, og der vil komme en reform, men udenfor kirken (Dansk Kirkeliv 26 ff.). På den måde opnår Aagaard kun at støde folk fra sig, der ellers står ham nærmere end dem, han vender sig imod, skrev provst Dickmeiss (KD 4/12).

Begge årets *bispevalg* fik undertoner, bestemt af tidens brydninger og blev mindre præget af gamle kirkelige afgrænsninger. Det gælder såvel kandidaterne som deres stillere.

På Lolland-Falster var både sognepræst Thorkild Græsholt (42 år) og domprovst Im. Felter (60 år) svorne tilhængere af folkekirken, og ingen af dem følte sig bundet til nogen bestemt retning. Græsholts basis var nok Indre Mission, Felters de grundtvigske, men skarpe skel var der ikke. Den første var medlem af strukturkommissionen, som den sidste var skeptisk overfor. Det helt nye var en »ungdomskandidat«, den 31-årige sognepræst Svend Aage Nielsen. Og det blev af stillerne som af denne understreget kraftigere end vanligt ved bispevalg[8]. Kirkeministeren fik forud regeringens tilslutning til at udnævne den, der fik flest stemmer, bispevielsen skulle nemlig foregå lige efter valget. Det blev Græsholt, der fik 376 stemmer mod Felters 282 og Svend Aage Nielsens 67 (KD 22/5).

Også i Roskilde stift blev valget 3-kantet. Nogle grundtvigske havde provst Hans Kvist som emne, straks da biskop Schiølers afsked forelå. Og han blev grundtvigsk kandidat (stærkt ført frem af Sjællands Tidende, 21/8 ff., jfr. KD 23/8), endnu mens man

[8] Socialdemokraterne mødte ikke med nogen kandidat, Orla Møller var på tale, hvad der andre steder blev opfattet som politisk indblanding, og her bestemte man sig ret hurtigt, og Græsholt fik socialdemokraternes anbefaling. Om opstillinger og valgkamp se KD og stiftets dagblade fra 12/3, her Sv. Aa. Nielsens motivering for sin opstilling. Meget apropos udkom nu hans prædikensamling, udsendelsen var dog aftalt før opstillingen kom på tale (Jy-Po 28/8, annoncering KD 7/5). Kandidaterne om deres synspunkter, se KD 9/5.

andre steder orienterede sig om muligheder. Det lod sig ikke begrundes i kirkelige tilhørsforhold, at først sognepræst Paul Honoré og så domprovst Jørgen Bøgh også opstilledes. Teologiske forskelle var der vel ikke, alle var de for folkekirken, omend der var forskelle i vurderingen af situationen og hvad den bød, spændende fra behersket optimisme hos Kvist til Bøghs understregning af, at folkekirkens lukkethed overfor tidens udfordringer måtte brydes, og med Honoré som en mellemproportional. De forskelle blev ikke glemte, men kun undtagelsesvist blev de trukket stærkt op i den offentlige forhandling (KD 25/9, Sjt 18/10).

Provst Kvist blev biskop, han fik 903 stemmer, Honoré 722 og Bøgh 675. Udfaldet var ikke et vidnesbyrd om de kirkelige retnings styrke (ledere KD 21/11, Sjt 22/11), men valget havde givet de 2, der bad om en rolig udvikling flest stemmer. Det viste altså, fandt en præst, at folkekirken ikke er et nervøst samfund, der længes efter store og pludselige forandringer. Derfor var Bøgh med sit usikre forhold til »den invaliderede folkekirke« ikke blevet valgt [9].

De stadigt flere udenfor partierne følte vanskelighederne ved at få indflydelse på opstillingerne, ja blot ved at blive orienteret, når de var ordnet. Det sidste lod sig ordne (KD 26/2, 5/3, 29/8, 1/9, Sjt 6/9), men det var nok ikke ene egen irritation over præsters og akademikers travlhed ved bispevalgene, som folketingsmand Ole Samuelson gav udtryk for (Spørgsmål, Ft 8504). Valgene forudsætter partier, skrev Kristeligt Dagblad. Men når de ikke findes og kandidater ikke kan rubriceres, så er etiketter indholdsløse. Valget kommer til at dreje sig om personer, som det

[9] Bruun Jørgensen, Roskilde Stiftsbl. 1970 6. Om valget se stiftets dagblade og KD fra 22/8. Kvist ville fortsætte stiftets traditioner og føre dem ind i en ny situation, hed det i anbefalingen for ham. Han ønskede gode og rummelige kår for menighedslivet og var imod, at menighedsrådene blev gjort umyndige af fremtidig struktulovgivning. Såvidt muligt skulle de ændringer, som livet krævede, gennemføres indenfor den bestående lovgivning, og ellers tages op efterhånden som de trængte sig på, så det blev livet, der formede reglerne, ikke omvendt (Sjt 9/9). Honorés stillere fandt ham bedst egnet til at løse de store strukturelle problemer, der meldte sig i stiftet. Han vidste, at »alt skal gro fra bunden« og havde respekt for menighedsrådenes selvstændighed. Kirkeforfatning var han imod, ud fra tillid til kirkens frie demokratiske forhold (Sjt 11/9; Honoré afviste nu oplægget fra strukturkommissionen, Sjt 21/10). Bøgh blev opstillet på grund af sin meget store indsigt og personlige indlevelse i kristelige, folkelige og pædagogiske spørgsmål, og fordi han havde vist meget dybtgående forståelse for nutidens særlige problemer (Sjt 16/9). Udførligere motiveringer i Roskilde Stiftsbl. 150 ff., kandidaterne om deres synspunkter KD 18/10.

gælder om at kende. Den vej går det – med den trøst, at der hidtil er kommet noget ganske godt ud af valgene (KD 19/9, jfr. Berl. Tid. 14/9, KP 8/4, 2/9).

Ved årets *menighedsrådsvalg* satte Landsforeningen ind for at bryde isolationen omkring rådene og ved større åbenhed at kalde på øget interesse. Opfordringer til at holde valg på samme dag blev fulgt i udstrakt grad, og udpegningen af de nye råd skete nok under større åbenhed end tidligere. Foreningen ville ikke tage stilling for kampvalg, men ønskede mere dækkende ord som afstemningsvalg og aftalevalg taget i brug. En opgørelse vil så nok vise, at der ikke blev ret mange flere afstemninger denne gang, og at stemmeprocenten i hvert fald ikke blev højere. Udfaldet vurderede radioen sådan, at de politiske lister havde haft svært ved at hævde sig [10].

Det radikale Venstre, der også kirkepolitisk set havde stukket sin linie ud, opfordrede sine lokalforeninger til at modvirke fredsvalg og opstille lister, der gik ind for den folkekirkelige frihedslinie (KD 20/6, 2/10, 7/10). Det skridt kunne vurderes positivt, en politisering ville give rådene et bredere grundlag, men flere advarede, det drejede sig om at afpolitisere rådernes arbejde (KD 8/10 f., 28/10, Sjt 4/11). Men kirkens situation kunne blive vurderet, som var antallet af afstemninger og stemmeprocenter en målestok (MrBl 223, 227, 274, jfr. KD 15/8, 25/11). Det kirkelige demokrati har et lige så sikkert fundament som det politiske, mente Ole Samuelsen, der er jo ligeså mange aktive ved kandidatopstillingerne (KiVe 373).

Menighedsrådsforeningen har en uforfærdet formand, med replikker til tidens debatstærke teologer, til et passivt lægfolk, hvis interesser ordnes bag lukkede døre og nedrullede gardiner af umyndiggjorte råd (MrBl 147, Sjt 9/10), og et lovforslag om lidt mere frihed ved *rådighedsbeløbet* var »makværk« og helt utilstrækkeligt (Sjt 14/2, KD 16/1, 21/3). Og så standsede Folketinget

[10] Landsforeningens initiativer, se Sjt 14/1, 9/10, KD 4/6, 2/9, Berl. Tid. 15/6; i dagspressen talrige ledere for afstemningsvalg, Erik Jensen og Johs. W. Jacobsen se Fyens Stiftstid. 11/11, KD 22/11. Om valgresultatet, se KD 24/11 ff. – 2 steder var der særlig grund til opmærksomhed, i Albertslund og Greve-Kildebrønne (1969 252). Resultaterne lader sig kun tyde sådan, at en liste det første sted med parolen »nej til Luksuskirker« så lidt som samlingslisten formåede at samle stor tilslutning. Den fik beskeden repræsentation. Om valgkampen med fornærmelser se Information 24/11. – I Hobro opfordrede Konservative Gymnasiaster til boykot af valgene i den kirke, som staten favoriserede (KD 13/11).

endda forslaget, skønt ministeren nok mente det gik an, når det var fastsat, at det frivillige kirkelige arbejde ikke kunne få støtte.

Måske var spørgsmålet ikke afklaret nok til, at der kunne lovgives derom, sagde Fog Pedersen, men en principiel enighed var ikke at vente indenfor en overskuelig fremtid, og visse »mindre udvidelser«, »som der ikke er større uenighed om« kunne da ske. På den baggrund søgte han bemyndigelse til, at ministeriet kunne fastlægge anvendelsesmuligheder og beløbsramme, det gav også større smidighed. Forslaget udvidede anvendelsesmulighederne til at omfatte formål til fremme af det kirkelige liv i »sognet, pastoratet eller kommunen« samt stiftsformål, konkret tænkte der på præsternes arbejde blandt gamle og unge. Der kunne slet ikke være tale om at give fuld frihed, det ville give menighedsrådene en komplet særstilling blandt folkevalgte forsamlinger. – Men dette sidste er alternativet til det bestående, sagde Orla Møller. Og da der ikke var tale om nogen friere dispositionsret, så fandt Socialdemokratiet forslaget overflødigt. Morten Lange, SF, kunne kun finde den mening i forslaget, at ministeren trængte efter at blive et nemt presionsoffer for menighedsrådene. De radikale var betænkelige. »Tidehvervs- og missionsfolk og den almindelige kirkelige skatteyder« må kunne godtage de formål, der kan være tale om. Der måtte derfor foretages en ganske klar afgrænsning og mulighederne blev »kirkeblade, transport til gudstjenester, kirkekoncerter og enkelte andre formål«. Vestergaard-Poulsen havde selv sympati for, at man gik videre, de konservative stillede sig uvilligt. Sådan også Venstre, dog frygtede Evan Jensen, at der kom endnu dybere modsætninger frem, hvis der ikke blev givet klare regler. Da »folkekirken er den borgerlige ramme omkring landets enkelte sognemenigheder« måtte dens opgaver være acceptable for »såvel venstre som højre fløj, ellers kommer folkekirkeprincippet i fare« (Folketingsårbog 68/69 565).

Kirkeministeren kom dog igen med et ændret forslag, beløbsrammen blev fastlagt, dog sådan at der kunne reguleres under hensyn til prisudviklingen. Formålene var afgrænset af sogn, pastorat og kommune, samt stiftet, de nærmere regler måtte så som hidtil fastsættes af kirkeministeren, der gentog at bestemte kirkelige grupper og det frivillige arbejde ikke kunne komme i betragtning. Og denne gang mødte forslaget en forunderlig velvilje.

Orla Møller havde ikke indvendinger. Samuelson citerede denne gang indirekte Helge Skov: Skellet mellem officielt og frivilligt kirkeligt arbejde måtte ikke brydes ned, så »ophørte folkekirken med at eksistere og blev en missionerende frikirke«. Opgaven var derfor at angive dette endnu præcisere, om muligt, hvad Morten Lange tilsluttede sig. Vestergaard-Poulsen talte helt personligt og for at gå videre og bl.a. give fuld frihed, hvor et menighedsråd var enigt. Situationen var for utilfredsstillende for menighedsrådene. I sin anbefaling nævnte Evan Jensen, at forslaget her fulgte strukturkommissionen og dens tankegange (Ft 652, 1. beh. 14/11 1239).

Landsforeningen gentog kravene om større frihed. Med de kommende valg som baggrund appellerede Knud Frederiksen til Folketinget om ikke at stille menighedsrådene som under et kolonistyre (KD 24/10, Sjt 7/11). I det nedsatte folketingsudvalg kom præsternes placering i rådene nu på tale. En ændring var krævet i det nye radikale program. Og den gejstlige dominans ved bispevalget i Roskilde havde allerede fået Ole Samuelson til at røre ved spørgsmålet: Var tiden ikke inde til at nedbryde »den sidste rest af skellet mellem clerus og populus« for at aktivisere kirkefolket. »Lad dog demokratiet sejre også her« (Hskbl 643, Knud Frederiksen spørgende Sjt 7/11). Ministeren havde udtalt sin forståelse (Ft 8505) og i folketingsudvalget var der enighed derom, hed det sig (KD 16/12).

De foreliggende problemer, intensiteten i den kirkelige debat, vel også jævnlig påtale af *de politiske partiers* mangel på holdning måtte få større konsekvenser. Kirkeministeren kunne jo nok ironisere over, at Socialdemokratiet rummede forskellige opfattelser af det betimelige i at ansætte en ekstra præst i Lundtofte, men måtte høre, at sådan var det også i hans eget parti og i de fleste andre. De skød problemerne fra sig ved et krav om enighed. Kirkelige problemer var udrøftede, så ordførerne talte halvt privat og improviserede halvt udfra fornemmelser om stillingen i deres parti. Følgen var at ministeren styrede næsten suverænt og let blev den eneste initiativtager på området, og uden at have nogen rettesnor fra sit eget parti. Professor Torben Christensen gik videre og revsede partier og Folketing, fordi der blev lovgivet tilfældigt og sporadisk uden en samlet stillingtagen til problemerne. Under passivitet og ligegyldighed var kirken accepteret, forudsat at den ikke blev et politisk problem. Som store dele af befolkningen ville også tinget tolerere en service-kirke, men ikke sætte den i stand til at »løse sin opgave: at gøre evangeliet til en udfordring for mennesker, der kommer den ved«. Overfor dette afgørende spørgsmål blev andre om former, som statskirke eller frikirke, noget underordnet (KC 69. Jfr. overvejelser om de politiske vilkår KD 3/2 (leder), 25/4, AAST 28/1 68, Dansk Kirkeliv 1968 51, KP 11/2, 4/3, 21/10, 25/11, Berl. Tid. 12/10, KD 16/8, 2/1 70).

Nu havde Socialdemokratiet i juni vedtaget et nyt arbejdsprogram, »70'ernes politik« uden at omtale kirkelige spørgsmål, og Venstre kunne sende sit oplæg til nyt program, det så »frem mod år 2000«, ud til drøftelse med samme tavshed derom. Her blev der

dog bebudet en særlig konference om kirkepolitik. Alene de radikale tog de spørgsmål med på linie med andre i deres nye program. De måtte så udefra høre, at der kun blev talt tydeligt om de økonomiske spørgsmål, i hvert fald i den foreliggende situation:

»Folkekirken skal fortsat være en borgerlig institution« og tjene som »ramme om gudstjenesten og kirkelige handlinger iøvrigt«. Frihedslinien skal fastholdes og videreføres. Den lovgivende myndighed forbliver hos Folketinget, nye organer med besluttende myndighed afvises, mens bispeembedet udelukkende er et administrativt led. Arbejdet med at bringe sognestrukturen i harmoni med befolkningsfordelingen og den administrative udvikling fremskyndes; »principielt« knyttes præsterne til sogne. De skal lettes for arbejde ved at civilregistreringen går over til andre organer, i menighedsrådene bør de have mødepligt og taleret, men kun stemmeret, hvis de er valgt ind. Det skal fastsættes ved lov, hvilke opgaver der kan finansieres over ligningen og administreres af menighedsrådene. Staten overtager i et nærmere bestemt omfang vedligeholdelsen af kirkerne, mens kommunerne udreder udgifterne til kirkegårdene. Præstelønningerne skal dækkes af den kirkelige ligning; indtil det sker, bør staten støtte de frie menigheder, der står på folkekirkens grund (Om programmets tilblivelse, se Hskbl 19, Radikalt Månedssblad nr. 2, KD 2/6. Kritik KD 24/1, 28/1, 31/1, KP 11/2, 18/2, 25/2).

Hvad økonomien angår var der næsten identitet med Socialistisk Folkepartis mål (1967 489). SF var så måske blevet mere karrigt: Staten kan godt være kontingentopkræver for folkekirken, skrev Morten Lange, men alle udgifterne pålægges dens medlemmer efter »en beskeden omfordeling« (dog Ft 8047: støtte til middelalderkirker). Kirkepolitik er ikke en hjertesag for SF, men det behandler de sager på linie med andre. Det afgørende er, at kirken ikke får selvstændig politisk magt, og det hindrer forbindelsen med staten. Den sikrer tillige, at kirkens medlemmer ikke gås for nær af emsige præster og biskopper. Det er statens beskedne indflydelse på kirkens indre liv. Derved giver staten ikke folket opium, konkluderede Morten Lange, for »næppe noget andet land . . . har en kirke, der politisk er så svag som den danske«. Endnu stod små rester af kirkens gamle magt, som måtte fjernes, det gjaldt ved civilregistreringen, kristendomsundervisningen og især læreruddannelsen[11].

[11] KD 26/11, jfr. Aage Nørfelt: Det skyldes en god dansk tradition, at de fleste seminarier er private (19 af 29). Vi lader os ikke roligt skubbe ud, KD 1/12. – Venstresocialisterne havde før fordret, at statens støtte til private undervisningsanstalter blev betinget af, at elevernes personlige frihed ikke blev antastet. Sådan indblanding afviste det øvrige Folketing (forespørgsel 25/10 68, Ft 919). Da der

Tilbage er at nævne, at Bodil Koch – Socialdemokratiets ordfører ved radioens kirkepolitiske høring 19/11 – oplyste, at hendes folketingsgruppe, som også andre, havde nedsat et særligt kirkepolitisk udvalg. Det var noget så nyt, at det endnu ikke havde fået betydning.

I forbindelse med en ny tjenestemandsløvs fik præsterne ordnet både løn- og generelle forhold, tilbage til folkekirkens *lønningslov* blev ret få særbestemmelser [12]. Den ændring gennemførtes uden refleksioner i som udenfor Folketinget (Ft 7/5 6313, 6319, PrfBl 1968 269, 785 ff.) og synes heller ikke at have medført nogen reel begrænsning i kirkeministeriets særlige ret til at oprette nye embeder (idet der normeres et »ca.-tal«). Præsterne så nogen tryghed i, at deres løn kom til at følge mere betydende tjenestemandsgruppers (PrfBl 266), men da lovene skulle praktiseres blev der almindelig uro, præsterne fandt sig forfordelt. Kirkeministeren oplyste, da det blev berørt i Folketinget, at det ikke kunne ændres isoleret, præsteforeningen havde også tiltrådt forslaget (Ft 7/5 6336, 6340, 6347).

Bestyrelsen var allerede i ildlinien og svarede, at den nærmest havde stået overfor et diktat eller det alternativ, at præsterne beholdt den gamle lov (PrfBl 690, 266). Utilfredsheden var udbredt og medvirkende til en stor fornyelse ved bestyrelsesvalget. Forud var det sagt, at navnlig de yngre præsters forhold skulle forbedres. I stedet kunne begyndelseslønnen gå en del ned, så andre arbejdsfelter blev endnu mere fristende. Det var især derfor, at indsigel-

rejstes krav om bortfald af studieafgifterne på de private seminarier, udtalte undervisningsminister Helge Larsen, at det kunne få følger for deres selvstændighed (7/11 68, Ft 1453). Det vidste man nogen steder, på KFUM's seminariums 50-årsdag udtalte rektor Frants Hansen, at der næppe blev nogen 100-årsdag, den højere uddannelse ville blive en statsopgave (KD 23/8). Den betingelsesløse kapitulation bragte IMs formand, Kr. Friis i harnisk (IMT 650), men seminariets repræsentantskab stod bag rektoren. Og hans realitetsbetragtning var rektor Tage Kampmann enig i, penge og pædagogik kan ikke skilles, staten betaler 100 % (KD 13/12). – På den anden side taltes der om religiøs diskrimination, da seminarieplanlægningsudvalget foreslog nedlæggelse af Nr. Nissum seminarium (Hskbl. 486, blidere KD 28/7), nedlæggelsen var dog ikke samfundsmæssig forsvarlig, afgjorde ministeren (KD 5/9).

[12] Folketingsårbog 68/69 383, 440, 464. – En ændring i folkekirkens lønningslov gav menighedsrådene ansvaret for, at der findes lokaler til konfirmandundervisning, mens provsterne fik indseende med om de var egnede. Andre ændringer åbnede mulighed for, at forslag fra administrationsudvalget kan realiseres. I trontalen hed det, at lovforslag derom overvejes (Ft 7/10 50).

serne kom, mens menighedsrådene mest tav og undertiden luftede forargelse over kravene[13].

Samtidig skete der nogen reduktion i statens andel af lønudgifterne og det blev fastlagt at den fremtidig skulle udrede 60% deraf. SF mente at støtten var grundlovsstridig og stillede siden forslag om en nedskæring til 10%. Det blev nedstemt af de 4 gamle partier, så at sige uden kommentarer.

Socialdemokratiet afviste kort (Ft 9/6 7845), de radikale tav. Ministeren svarede, at grundloven sagde, at folkekirken med alle dens gøremål skulle støttes, det var gudstjenesten, borgerne var stillet frit overfor (Ft 6349). Der var sket en reduktion, men det forslag betød at staten kun dækkede 16–17% af folkekirkenes samlede udgifter, og det var urimeligt efter grundlovens ord (7860). Morten Lange mente, at der næste gang ville være større sympati for forslaget, og så var det til at realisere, idet man da nok havde en virkelig landskirkeskat (Ft 7842, jfr. 6329, 6354, afstemning 7864).

Et sidste lovforslag nævnes kun, fordi det gav Morten Lange anledning til at plædere for en kirkelig myndighedsalder på 15 år, så de unge da kunne udtræde af folkekirken uden forældrenes tilsladelse. For kirken ville det være en naturlig følge af, at de unge selv ved konfirmationen havde overtaget ansvaret for deres dåb (Ft 14/11 1246 ff. med replikskifte om nutidens konfirmationsopfattelse).

Hvad *kirkebyggeriet* angår fuldførtes Præstebro kirke i Københavns omegn (2. etape), Lindehøj kirke i Helsingør og i Esbjerg 1. etape af Grundtvigs kirke. I Holstebro blev Nørrelandskirken færdig, den største siden Grundtvigskirken i København. Ålborg fik en midlertidig kirke, Viborg en kirkesal. Udarbejdede kirkeprojekter løber op (KD 9/2, 1/9), hertil kommer planer om opførelse af udenoms-lokaler, eller former for erstatning derfor (KD 9/6, 17/10, MrBl 72, 96, Sjt 5/7). – Til gengæld forlød det, at Finansudvalget interesserede sig for at nedlægge kirker. Det viste sig dog at være en strøtanke fra socialdemokraten Lysholt Hansen der var uden interesse. Ministeren oplyste også, at det var noget som yderst sjældent kunne komme på tale (KD 12/2, 16/2). Biskop Høirup havde mødt tilsvarende rationaliseringslyst hos kommunalbestyrelser. Men det vedkom »de lovlige, kirkelige instanser, fremfor alt menighedsrådene«, og han kunne ikke tænke sig, at nogen

[13] Landsforeningens årsmøde KD 5/6, modsat Sjt 23/4 (leder), KD 1/5, 6/5, 14/5; talrige artikler i den øvrige dagspresse, samt PrfBl 342, 463, 689.

verdslig myndighed ville nøde små sogne til at lukke kirkerne (KD 15/2 jfr. tilsvarende MrBl 53).

Hvad der vindes af præster ved *sognesammenlægninger* svarer endnu kun til, hvad nye embeder kræver, og *præstemangelen* øgedes i 1969. Hvor sammenlægninger ved embedsledighed kommer på tale, går menighedsrådene med, protesterne er få, uanset at opfindsomheden øges og at der sker store rokeringer.

Der blev oprettet 11 nye embeder og nedlagt 11, heraf 3 i byerne. 42 teol. kandidater, 2 »anerkendt kvalificerede« og 9 andre (bl.a. en tidl. præst og 3 valgmenighedspræster) modsvarede 81 ledige embeder (afsked og dødsfald).

Sognesammenlægninger kunne føre til et 6-sogns-pastorat med ca. 1400 indb., 2 nabopræster skal dog yde bistand; på Sjælland gik 8 menighedsråd selv videre end ønsket og kom på grund af skoleforholdene med forslag om to 4-sogns pastorater med 200 og 2600 indb. (SjT 29/3, 10/9, 24/9: »ikke afskrækkende størrelser« og 17/10, 20/10). Der skete også rokeringer blot for at få en jævnere arbejdsfordeling (12/9 blev 4 fynske pastorater med 700–3300 indb. til 4 andre med 1400–2500 indb.). Der drøftes skitser til ændringer (Skælskør kommune SjT 3/3, Langeland KD 20/2) og for en del af Ålborg stift var der tale om at spare 15 præster. Det skyldtes ikke præstemangelen, skrev Erik Jensen, men de dalende folketal gav flere præster for lidt arbejde (KD 11/6 ff., 23/6, jfr. 5/11). Han havde måttet opgive sin tidl. for følelsesbetonede modstand, stillet overfor kendsgerningen, at »reguleringer vil blive gennemført så landsognene får 1500–2500« (Ålborg Stiftsbog 55 ff.). Der var dog menighedsråd, der sagde nej eller protesterede (KD 13/6, 23/6, 2/8, Berl. Tid. 17/8).

Præsteforeningen var indforstået med, at der skete sammenlægninger, men der burde udarbejdes oversigter over, hvad der var naturligt og hensigtsmæssigt, så det kun skete hvor rimelige grunde talte for det (PrfBl 244). Større var betænkelighederne ved den lakse brug af bestemmelserne om lægfolks adgang til præsteembederne, det måtte fastholdes som princip, at kun teologisk embedseksamen (evt. anden akademisk embedseksamen) bør give adgang (PrfBl 12, 245, 266). Men andet kom nu på tale. Bisperne vidste at der var præstemangel, mente ikke som ministeren, at der mest forelå et fordelingsproblem (1969 263). På baggrund af et forslag fra biskop Dons Christensen om en ekstraordinær, midlertidig præsteuddannelse anmodede de ministeren om at nedsætte et udvalg til at overveje dette (KD 13/3). Fog Pedersen overvandt sine betænkeligheder i den retning (Fyens Stiftstid. 5/3) og nedsatte et udvalg – for at se på præstemangelen. Det vakte undren nogen steder, det arbejdede strukturkommissionen jo med

(KD 3/9 ff.). Udvalget skulle være hurtigtarbejdende og blev det. Trontalen bebudede et lovforslag på grundlag af arbejdet [14].

Forhandlingerne om den *praktiske præsteuddannelse* fortsatte, men på basis af ministeriets forslag, hvor dog planer om obligatoriske kurser var faldet bort (1969 266). Det endte med anordningen af 10/2 (PrfBl 161), billiget af regeringen (KD 19/2). Den trådte i kraft til september, hvor der blev begyndt undervisning både i København og Århus, for kandidater og studenter, der har studeret i 2 år. Ved siden af den hidtidige tilknytning til et sogn åbnes der mulighed for en kortere, lønnet praktikanttjeneste.

Mulighederne på præstehøjskolen var taget med i beregningen. Men forstander Chr. Thodberg mente, at opgaven her var at give »først og fremmest fornyet indsigt i de emner, præsterne arbejdede med under de teologiske studier« (KiVe 41). Forstander L. Brøndum beklagede, at nyordningen gik ud over de fag, hvor yngre præster følte, at de havde lært for lidt, pædagogik, psykologi og sjælesorg. Biskop Høirup fandt at der var grund til glæde, de pastoralteologiske fag ville vinde ved at blive dyrket sammen med de teologiske. Væsentligt var det også, at undervisning i Århus fjernede den hindring, som havde afholdt mange Århus-kandidater fra at blive præster.

Brøndum måtte give udtryk for undren over, at de fleste bisper, i iver for at fjerne hindringer på vejen til præstegerningen, ikke havde fundet det værd at værne den praktiske uddannelse, men havde fordret den skåret ned til det nødtørftige, skønt man allerede havde dette. Tilgangen kunne også lide ved en utilstrækkelig uddannelse. Han fandt det nødvendigt at begrunde, hvorfor han og direktionen dog var gået med (KD 1/11 f.). Et skridt på vejen havde været jyske biskoppers krav om uddannelse i Århus (KD 13/9), nu kom nyordningen med anbefaling fra bisperne (KD 9/1, Høirup udfør-

[14] Der måtte gøres noget fandt Dons Christensen. Situationen var »helt gal« i flere stifter, og det var for tvivlsomt at vente på en stigende tilgang til studiet. Deltidsansættelse af nogen af de 150 teologer, der ikke var præster, var en udvej, men ikke nok. Så man bort fra muligheden af at tvangsforflytte præster, så måtte der indføres en »midlertidig, kortvarig« uddannelse og for folk, der var ude over den egentlige uddannelsesalder, så blev det ikke en genvej til præstegerningen. Samtidig fik man en vis kontrol med tilgangen af ikke-teologer, hvad der var af yderste vigtighed (Ribe Stift nr. 4, PrfBl 203). Overfor enkelte advarsler mod panik (KD 20/3, 26/3) tilføjede biskop Høirup, at der ikke forelå noget forslag fra biskopperne. Flere var imod enhver tanke om en nøduddannelse uden græsk, og en forudsætning var, at teol. eksamen forblev det normale. Bisperne ønskede samtidig en stramning af lovbestemmelserne vedrørende ikke-teologer, KD 1/4. – Tidl. uvilje mod forslag fra biskop Schiøler, se 1966 216.

ligt AAST 9/3, jfr. PrfBl 461) og studenterrådene (stud. theol. 48), men ikke uden kritik (Berl. Aften 14/1, KC 67, KD 15/8, KP 21/1).

Der kom ingen fælles nyordning af *det teologiske studium* (1969 267), det skete kun i Århus (KD 19/8). Det betyder vanskeligheder for studenter, der ønsker at skifte studiested. Århus-studerne glædede sig til et mere ordnet studium og med større frihed efter 1. del, med nogen mulighed for specialisering[15]. Derimod var professor Lindhardt skeptisk, 1. del fik et skolemæssigt præg, og friheden under 2. del blev nok mest illusorisk. Ordningen måtte lide under, at den var sat i kraft uden sin forudsætning, en udvidet lærerstab (KD 23/9, jfr. 19/11).

Til disse overvejelser kom politikernes, og de gik i retning af en effektivisering af studierne og tvivl overfor, om det stadig var rigtigt f.eks. at uddanne alle teologer, som skal de være professorer (Knud Bro KD 8/9).

Kravet om *fornyelse af gudstjenesten* blev aldeles dominerende, og spørgsmålet synes at være hvor meget der skal bevares. Ret symptomatisk fejedes det hidtidige bispevielsesritual bort, så udbredt forbløffelse vakte forsommerens TV-transmission. Bisperne tog resolut konsekvensen deraf og havde et forenklet ritual klar til bispevielsen i december. Det blev påskønnet (KD 15/12, Sjt 13/12), men foregik uden TV. Der havde været lidt rigeligt med bispevielser på det sidste, hed det sig (KD 13/12), en grund var nok også at man ventede studenter-aktioner mod »the establishment«.

Det blev der lagt op til i november, hvor en kreds af studenter i København afbrød en gudstjeneste – i protest mod dens form, den var præstens alene og menigheden skulle blot sige ja og amen – og mod forkyndelsen, kravet om kirkens politiske ansvar måtte ikke komme til orde, og kirken var blevet en funktion i det vel-etablerede samfund, med til at uskadeliggøre Jesu ord. – Med i billedet hører endnu større opfindsomhed ved forsøgsgudstjenester, ligesom nadveren blev inddraget i eksperimenterne, bl.a. ved hjemmenes spiseborde under husgudstjenester[16].

[15] Århus fik igen den største tilgang af teologer, 64 mod Københavns 32. Det kunne skyldes nyordningen, men en undersøgelse året før gav ikke grund til at antage, at det var planerne derom, som dengang havde fristet studenterne.

[16] Kritikken af bispevielsen bl.a. KD 3/6 ff., Hskbl. 242, PrfBl 428, jfr. Henning Høirup AAST 1/6, bisperne 4/6, 12/9. – Tidehverv har en opgave overfor dem, der tror at moderne gudstjenesteformer er vejen, mente domprovst Aastrup

Bisperne fik mange opfordringer til at gøre noget (t.eks. KC 67) og vidste vel, at man måtte videre (KD 9/1). Tankerne gik i retning af, at et udvalg ret hurtigt skulle se på det mest påtrængende, mens et andet fik tid til en grundig gennemgang af tidligere forslag og indhøstede erfaringer (KD 12/9). Her måtte begyndes helt forfra, mente biskop Schiøler, for prøveritualbogen og liturgiforlaget var faldet. Det varer 5–10 år, og imens vil tendenserne til selvtægt vokse. Det kan føre til, at også kirkevante bliver hjemløse (KD 29/11).

Den ny anordning skabte nogen ro om *konfirmandundervisningen* (1969 271 f.). Vore vanskeligheder kommer af, at vi har de færreste hjem bag os, skrev en præst (Roskilde Stiftsbl. 86), derfor kom nu det næste problem, om forældrene vil følges med deres børn, når de *skal* i kirke (KD 14/3, 25/3, 11/7, Berl. Tid. 28/9). – Sognepræst Erik Ågård advarede mod en højere konfirmationsalder. Det bliver dyrt at løsrive konfirmationen fra puberteten, dens håndfaste folkelige basis. Der kommer færre. Det er også et spørgsmål om vi kan styre 15–16-årige, når det kan knibe med 13-årige (Dansk Kirkeliv 78). Der kom fortsat ønsker om pædagogisk medhjælp i undervisningen (KD 28/3, 23/5), undertiden fordi arbejdet nu er uoverkommeligt (Hirtshals menighedsråd KD 22/8). Derfor fandt Per Salomonsen det nødvendigt at bryde dogmet om præstens eneansvar for undervisningen, ellers kunne der ikke ventes pædagogisk forsvarlige holdstørrelser i de større bysogne (KD 9/12).

Kommissionen om *kristendomsundervisningen* nærmer sig vejs ende (KD 27/9, 6/11). Af og til siver noget ud derfra og sætter

(KD 22/11), ellers var man til den side klar over, at der måtte ændringer til, efter redeligt og sagligt arbejde (DKt 285, 286 ff., Hskbl 529). Fra anden side taltes om »traditionens lænker« (KD 21/4) og kom krav om præstekjølens fornyelse (KD 10/4, 29/4), ja dens afskaffelse (Bent Sørensen PrfBl 449, Berl. Tid. 10/8, sympatiserende præster KD 16/9, 15/10), og den blev erstattet af messeskjorten i en københavnsk kirke, efter aftale mellem menighedsråd og præst (KD 9/9). Så var der præstens monolog, ude af takt med tidens løsen, samtale (Bent Sørensen KD 20/1, Rich. Teislev e. KD 18/12). Gudstjenesteforsøg kunne omfatte jazz-ballet og stepdans (KD 12/2) og indbydelse til børnene om at komme i kirke med maske på, hvad der dog blev bremsset for fremtiden (KD 24/2). – Om demonstrationen i Kastelskirken og Kritisk Teologi, se KD 17/11 ff., (flere ledere i dagspressen, planlagte aktioner KD 4/12, 22/12). Her var paralleller til Aagaard-folkene i Århus og deres arbejde for »Livsnær liturgi«: Om vellykkede husgudstjenester og det spændende, at holde nadver hvor mennesker normalt lever, se KD 28/5, 10/7, 8/9, Kirken på vej nr. 4, jfr. økumenisk ungdomslejr med agape, KD 29/8, og nadver ved småborde ved særlige studentergudstjenester i Kbhvn., BeAW 22/11.

mere liv i ellers ganske livlige drøftelser. Et forlydende om reduktion af timetallet affødte prompte indsigelser (KD 9/4, 14/4, 6/5, 16/5, KC 17, 67), enkelte mente dog at det sagligt kunne forsvares (KD 10/4, Dansk Kirkeliv 1968, 87). Vi har måske forsømt at bakke faget op, mente biskop Kragh. Det vil nok ikke gøre indtryk, at det er kirkens dåbsundervisning, men forældrekrav kan give det en væsentlig placering (KD 10/4). Forældrene lod blot ikke høre meget fra sig, og så meget friere kunne fagfolk i skole og kirke diskutere, hvad de mener (KD 3/2, 15/4, 23/5, Sjt 6/5). Men situationen kunne give anledning til at overveje, om kirken mere aktivt burde sætte ind, f.eks. med en udvidet konfirmandundervisning (Høirup KD 8/5, K. C. Holm Sjt 26/11).

Større indtryk gjorde et andet forlydende om, at kommissionen vil stille forslag om at frigøre faget fra dets bundethed til folkekirkens lære, et stadig mere udbredt lærerønske (Jy-Po 24/1). Reaktionen var dels appeller om at træde an til værn for kirkens dåbsundervisning, dels forsøg på at mildne eller tydeliggøre forpligtelsen, så den ikke skyldes hensyn til kirken, men til børnene og deres forældres holdning, dels indforståelse i større eller mindre grad. En frigørelse af faget, så det som andre blev motiveret udfra skolens opgave, kunne løse op for bundne kræfter og give nyt mod til at gå i gang med dets problemer, mens hovedvægten naturligt ville blive lagt på luthersk kristendomsforståelse [17]. I den retning havde Orla Møller allerede taget standpunkt:

[17] Om lærernes uvilje overfor fagets konfessionelle bundethed, se bl.a. Henrik Sidenius: Det er vanskeligt at finde lærere, selv kristne føler, at her er tale om indoktrinering, KD 25/11, stadsskoleinspektøren i Ringkøbing KD 28/5, Karl Rønne, medlem af kommissionen, DKt 80, 25 religionslæreres henvendelse til kommissionen om fagets ghetto-tilværelse Jy-Po 16/9 68, KD 8/3, og om indstillingen hos lærerstuderende KD 7/2 og 16/5. Modargumentation KD 28/3, 23/5; skal politikerne bryde båndet mellem stat og kirke? KD 3/2; Kirkeligt Forbund KD 27/9, DKt 98, 150; BeAW 31/5, 14/6 (da er grundlaget for folkekirken borte); Religionslæreren 1968 62.

Illustrerende er det, at et af Kirkeligt Centrum nedsat udvalg indstillede til årsmødet, at undervisningen skulle være i overensstemmelse med folkekirkens lære, som en konsekvens af børnenes tilhørsforhold, men at dette udgik dér (KC 39, 67). En samlet vurdering af fagets stilling fik flere til at spørge, om kirken ikke måtte påtage sig undervisningen (BeAW 27/9) eller forberede sig til det (Paul Honoré KD 11/5 68, Henrik Christiansen KD 23/5). Drøftelserne samlede sig navnlig om skolelovens § 1. Henning Fogde appellerede til kirkens folk om realistisk at arbejde med på en løsning, som flertallet kan gå ind for, og som giver faget arbejdsro. Målbevidst måtte så kirken sætte ind med sin undervisning (Dansk Kirke- lov 1968 87, KD 7/2). Faget må hellere udgå end blive til »et religiøst supermarked«,

Man kan ved pression med lovparagraffer prøve at sikre faget, men kravene kan ikke overholdes og bliver det heller ikke. Faget lider under ene af alle at være ideologisk bestemt og må placeres som legitimt skolefag, som af lærerne kun fordrer faglige kvalifikationer. Der skal ikke undervises til tro, men i tro d.v.s. i hvad mennesker tror, naturligt tages der da hensyn til den almindelige tro hos os. Andre kristne trosformer og religioner må tages med.

»Selv om det er skolen uvedkommende – må kirken være tilfreds med en sådan placering« (Bogen i skolen nr. 1, Berl. Tid. 13/5). Siden føjede Orla Møller til: Dåbsundervisningen vedrører hjemmene, ikke skolen, evt. bliver det kirkens opgave. Som det nu er, føler forældrene sig ansvarsfri. Men det drejer sig også om et politisk problem, hvis afklaring vil have væsentlig betydning for alle parter (SjT 2/7, KD 3/7).

Men forældrenes mening? Det var vel deres ønsker – det var i hvert fald det eneste sted hvor der med rimelighed kan tales om det – der kom til udtryk i Socialdemokratiets nye arbejdsprogram: »Eleverne i folkeskolen må ikke udsættes for ensidig religiøs påvirkning. Religionsundervisningen skal være historisk, kulturel orientering om kristendommen og de andre religioner. Folkeskolen må ændres i overensstemmelse hermed« (Aktuelt 20/6, om SF jfr. her p. 151).

Fagets vanskeligheder syntes almindeligt erkendt (hvad elev-

der forsvinder mellem orienteringsfagene, fandt Kr. Jordansen. Ellers kan kirken tro, at der stadig er en slags dåbsundervisning og undlade selv at gøre noget (KD 22/4, jfr. 23/5). Opgaven var at give en ny begrundelse for fagets binding, der ikke smagte af kirkelig selvhævdelse eller kunne forstås som et krav om rettroenhed. Det var hensynet til forældrene, der lader deres børn døbe, og vi må gå ud fra, at folk mener det de gør, skrev Jordansen. Derfor kunne § 1 ændres til »Kristendomsundervisningen i folkeskolen skal – i loyalitet over for forældrene – være i overensstemmelse med folkekirkens lære« (KD 12/2, DKt 150, jfr. KD 28/3). Vi har en verdslig skole med kristendomsundervisningen som en kristen enklave, erkendte Jørgen Kristensen. Folkekirkens stilling begrunder, at faget får en central placering, og vor kristendomsforståelse en særstilling. Det kan kaldes dåbsundervisning, når det tilføjes, at det er forældrene der lader skolen hjælpe sig, ikke kirkeinstitutionen, og at undervisningen skal være faglig meddelelse. Da skolens sækularisering er af ret ny dato kan det endnu være rimeligt at bestemme forholdet til kirken f.eks. sådan: »I folkeskolens religionsundervisning lægges hovedvægten på evangelisk-luthersk kristendomskundskab« (DKt 127, 179). Andreas Davidsen ønskede en placering uden nogen særstilling, motiveret ud fra skolens opgave. Indtil det er ordnet betyder § 1 en afgrænsning af fagområdet. Også derefter kan der tales om dåbsundervisning, det bliver ikke forkyndelse, men saglig undervisning vil tage hensyn til, at det er stof af forkyndende art. En lovændring ville så give lærerne nyt mod i arbejdet (Haderslev stiftsbog 13, tilsv. B. Schmidt Hansen Dansk Kirkeliv 60, jfr. KD 29/10). Se iøvrigt litteraturoversigter i Religionslæreren.

undersøgelser bekræftede, Religionslæreren 80, 124). Alle her henhørende problemer kom under overvejelser af pædagoger og teologer (der undervises som til indføring i synagogegudstjenester, 9/10 af stoffet kan udgå, Hjeresen KP 15/7). Et ganske forløsende navn blev den engelske religionspædagog Ronald Goldman, læseplansudvalget fik endog pålagt at tage konsekvensen af hans forskning. Arbejdet det sted afventer selvfølgelig kommissionens resultat, men rent principielt måtte udvalget undsige »1 times fag«, et fag bør af pædagogiske grunde have mindst 2 ugentlige timer. Det berørte kristendomsundervisningen mere end noget andet fag[18].

Uden videre drøftelser om indførelse af borgerlig vielse for alle vedtoges de af justitsminister Knud Thestrup foreslåede justeringer af *ægteskabsloven*, mens SFs videregående forslag blev lagt til side[19]. En kommission skal dog overveje større ændringer (Ft Till. B 1885), også andet tyder på, at mere kan ske. Det hedder således i Socialdemokratiets nye arbejdsprogram: »Lovgivningen bør være neutral overfor familiens samlivsforhold, så enhver stilles frit i valget mellem ægteskab eller andre former for fællesskab« (tilsvar. fra politikere SjT 13/2, KD 9/9).

Justitsministerens forslag om at ophæve forbudet mod *pornografi* (1969 274) blev lov, enkelte folketingsmænd kunne dog ikke være med (Folketingsårbog 68/69 376). Udefra lod store lidenskaber sig ikke mobilisere (KD 23/1, 10/2, 23/5).

Røre kom der om *abort-lovgivningen*. Overfor SFs genfremsatte forslag om fri abort kom der et regeringsforslag om en liberalisering, så lovgivningen kom i bedre overensstemmelse med befolkningens holdning. Det var sikret vedtagelse, uanset at enkelte hos de konservative og i Venstre måtte tage særstandpunkter. I Socialdemokratiet kunne heller ikke alle strække sig så vidt som partiets kongres, der med stort flertal var gået ind for friheden[20].

[18] Lanceringen af Goldman, se Religionslæreren 90, Folkeskolen 96, 297, 418, KC 17 ff., KD 14/3, 10/4, 14/4, 6/5 f., 16/5, 10/8, 5/10, 12/11. – Læseplansudvalgets overvejelser se KD 6/11, religionslærerforeningens ængstelse, Religionslæreren 4. – Sigurd Højby for eksamen i gymnasierne, som følge af fagets konfessionsfrie stilling, KD 21/10.

[19] Folketingsårbog 68/69 362, 603, jfr. 1969 254. Folketinget viste kun interesse for ligestilling mellem borgerlig og kirkelig vielse på den måde, at det henstillede til kommunalbestyrelserne, at sørge for, at der kan holdes bryllup på rådhuset udenfor kontortiden og navnlig om lørdagen (Ft Till. B 1891). Muligheden for gejstlig mægling blev opretholdt (bekymringer Berl. Tid. 2/2, 9/2, 20/7).

[20] Efter tilsagn om regeringsinitiativ afvistes i foråret et SF-forslag (Folketingsårbog 68/69 600). Da det kom igen (Ft 450), nåede ministeren at fremsætte

Nu rejstes krav om folkeafstemning, udfra forventninger om, at også regeringsforslaget ville falde. Kirkelige organisationer mindede øvrigheden om dens gudgivne kald. Porno og fosterdrab tilladt ville sætte befolkningen i en samvittighedskonflikt mellem borgerlig og guddommelig lov. Andre sagde fra udfra deres livssyn, vel vidende at kirken ikke gennem lovgivningen kunne tvinge andre til at følge sine moralnormer (Ravn Olesen KD 12/11). Atter andre vidste at protester ikke var nok. Samfund og kirke var skyldige at skabe andre vilkår for gravide kvinder, tog man fat skulle pengene til det nok komme (Magelund KD 11/12). Protestadresser dukkede frem mange steder, foreløbig uden den store tilslutning, og de kunne også fremkalde modadresser[21].

Flere mente nu, at hjælpen kun var at finde i oprettelsen af et *kristeligt parti* (KD 21/5, 21/11, Re-formatio nr. 5, Ki-Inf. nr. 8–9), men folketingsmand Vestergaard-Poulsen afslog opfordringer til at stå i spidsen for det. Det ville ikke ændre situationen. Vejen var i stedet at kirkefolket gjorde sig gældende i de bestående partier, og det var altfor mange ikke opmærksomme på (KD 23/5, 21/11). På det konservative Folkepartis landsrådsmøde forsikrede formanden, Knud Thestrup, at partiet uanset tidens vældige forandringer stod fast på sine gamle principper: Det monogame ægteskab som den celle, hvoraf samfundet opbygges, og den kristne humane livsopfattelse som vort kulturelle grundlag (Berl. Tid. 30/11).

Indre Mission har kirkeligt set en dobbelt front at kæmpe på – både mod den uforpligtende, udflydende folkekirkelighed – og mod dem, der også siger pyt med læren, blot der sker noget. Det kan så skyldes misforstået nidkærhed for vækkelse herhjemme eller misforstået økumeni ude (jfr. Friis IMT 726, KD 19/3).

sit forslag (Ft 6/11 998, 1. beh. 21/11 1438), inden SFs kom til 1. behandling (6/11 1002). Socialdemokratiet var delt (om parti-kongressen se KD 20/6); også flere radikale ønskede at liberalisere helt (Ft 1451), når de støttede regeringsforslaget blev det udlagt sådan, at de regnede med at fri abort kunne komme til folkeafstemning og der ville falde, nu nåede man dog noget; også sammenholdet omkring regeringen talte vel med (Berl. Tid. 2/11, jfr. KD 17/11). Særstandpunkterne hos 3 konservative og 2 venstremænd, se Ft 1463, 1466.

[21] Adresse fra Indre Mission, Kirkens Ja og Nej, Luthersk Missionsforening m.fl. Ki-Inf nr. 8, KD 10/11, 13/11. Lokale adresser og modadresser, se KD 18/11, 2/12, 12/12. Om forventningerne til befolkningens stilling, se Vestergaard-Poulsen KD 21/11, 22/12, 31/12, Holstebro Dagblad o. KD 13/11 contra Gallup i Berl. Tid. 5/11.

Men kampen står Indre Mission nær inde på livet. Dens egen ungdom føler sig »i stort tal tilfredsstillet ved det folkekirkelige« (Edv. Jensen IMT 320). Man mangler det slægtled, der har børn og unge, det er den ældre generation der bærer IM (Brogaard Andersen KD 18/4). Mange steder ønsker man at starte et ungdomsarbejde udfra missionshusene, men kan det ikke på grund af aftalen med KFUM og K (1967 480); men afstanden dertil føles større, når vi på anden vis »retter kursen ind«, skrev sognepræst Dalum Christensen advarende (Det nye år 67 f.).

»Den forvirring og holdningsløshed« som følger af »uklare forbindelser med frikirkerne på et praktisk og lokalt plan« blev et helt akut problem (ibid. 44), de senere års stærkt omtalte jyske vækkelseskampagner syntes at have ført til tilfælde af gendåb (ibid. 46, KD 24/2). Vel for at statuere et eksempel afslog bestyrelsen at give den tidl. KFUM-sekretær K. Meier-Andersen adgang til missionshusene efter at han havde skiftet stilling. Adskillige missionsfolk og nogle missionærer reagerede, den mand kunne man ikke undvære. Talte han ikke om dåben, så talte han heller ikke ilde om den, sagde man til bestyrelsen, som satte spørgsmålstegn ved hans dåbssyn. Den stod fast, også overfor 4 missionærer, som »satte omvendelse og troen op mod dåben og barnedåben«. Sammen med dem valgte yderligere 2 selv at gå, de øvrige missionærer sluttede op om bestyrelsen, der på årsmødet fik almindelig tilslutning til sin linie. Dalum Christensen konkluderede siden: Vi har i bestyrelsen af vor dybeste overbevisning kun ét dåbssyn, »og der vil kun være ét, og der bliver kun ét i vor missionærflok; og dette ene må elskes og forkyndes og æres«. Skal vi gå ind for en anden dåbspraksis, så bliver det ikke fordi vi har en baptistisk dåbsopfattelse, men af pædagogiske grunde[22].

[22] Det nye år 50, 53, 65. – Om den store vækkelse i Jylland, se f.eks. AAST 24/11 68 contra Ulsdal: Der er ingen vækkelse, man får ikke fat i kirkefremmede, men virker indenfor IM og KFUM og K og kritiserer selv bibel- og bekendelsestro præster (KD 4/3, gendrevet 11/3, replik 25/3). – Protester mod afgørelsen (KD 10/2, 20/2, 3/3, 11/3) aftvang bestyrelsen et svar, den ville ellers nødig ind i en splittende debat: Afslaget var givet fordi Meier-Andersen nu virkede i »Ordet og Israel«, som i forvejen havde en taler- og indsamlingstilladelse, uden den ændring var der intet sket. Afslaget skyldtes dog også, at der herskede uklarhed om hans dåbssyn (KD 24/2). Debatten fortsatte i KD med erklæringer fra Meier-Andersen (24/2) og Kr. Friis (19/3), i IMT berøret sagen først 30/3. Imens fordrede bestyrelsen af de kritiske missionærer, at de trak deres udtalelser tilbage, så ville den overveje om samarbejdet kunne fortsættes. Det kunne de ikke, det var givet dem af Gud og det

Det lindede utvivlsomt, at biskop Erik Jensen optrådte noget tilsvarende, og, foranlediget af stedets sognepræst, pålagde en præst at sende afbud til et fælleskirkeligt møde i en baptistkirke. Sagen gav anledning til mange gode ord om dåben – foruden et spørgsmål i Folketinget om præsters frihed, hvad der fra anden side blev betragtet som en appel til ministeren om at optræde som overbiskop. Sagen blev også et vidnesbyrd om, at der er »forskel på økumeni på samtalebasis og økumeni på forkyndelsesbasis« (Johs. W. Jacobsen KD 20/2). Af dagspressen måtte Erik Jensen ellers høre meget for sin beskæmmende intolerance (flere ledere fra 18/2).

Erik Jensen kunne ikke tie til, at nogle få præster og dele af IM og Unge Hjem tilslørede afgørende forskelle ved at samarbejde udadtil med baptisterne. Vel var der brug for frisind, men fællesskab på uredelig basis måtte modarbejdes (KD 27/2), baptisterne ringeagter vor betoning af dåben og driver proselytisme (KD 20/3, Jy-Po 23/4, Ålborg Stiftsbog 5). Men var det proselytisme, når baptisterne ikke søgte at påvirke positive medlemmer af folkekirken? Kyrø-Rasmussen, KD 24/2, 19/3, 14/4, jfr. Johs. Langhoff 20/3.

Pater Duclos undrede sig over, at man i Ålborg stift ikke kendte den ny-orientering i økumenien, at man så mindre opmærksomt på hinanden og mere på den verden, hvortil Kristus sender os (KD 22/2). Provst Svend Aage Nielsen fandt, at samtale, ja samarbejde var nødvendig i en kampsituation som vor med vantro og fornægtelse. Her kan vi under ingen omstændigheder gå med til, at barnedåben er ukristelig, noget andet er, at megen barnedåbsforkyndelse er det. Vi kommer for nemt om ved sammenhængen mellem dåb og tro, og er vel også lidt usikre ved vor dåbspraksis (Dagbladet 1/3, jfr. Højlund KD 15/10).

Til Orla Møllers spørgsmål svarede kirkeministeren, at præster da var frie mænd, mens det var overladt bisperne at skønne om omfanget af deres tilsynspligt (Ft 26/2, 4411, jfr. Jy-Po 4/3, KD 7/3; bekymringer for overbiskop, se Aagaard KD 21/2, 26/2, Carl Hermansen KD 18/3, Dagbladet 28/2).

Når Erik Jensen slap helskindet fra så ekstraordinært at sætte sin autoritet ind her, så fandt biskop Schiøler forklaringen i, at der er enighed i folkekirken om dåbens grundlæggende betydning

endte med brud (KD 14/5, 16/5, IMT 352). Inden da erklærede de øvrige missionærer deres uforbeholdne tillid til bestyrelsens linie, vendt mod folkekirkelige som frikirkelige for ikke at sige sværmere. Dåben var det fundamentale udgangspunkt for hele arbejdet, der må udøves uden præsleri og vækkelsesteknik (IMT 319, 329, 345). Årsmødets tilslutning (IMT 461, 481, KD 17/6 ff.) viste sig også gennem den hidtil største årsmødegave, bestyrelsen havde ellers mødt økonomiske trusler (KD 20/6). Dermed var roen genskabt (dog KD 3/9 og 22/7, 24/6, 30/6, 10/7, 12/7), så meget nemmere som de afskedigede ikke ville lave spektakel (KD 14/5), ganske tie til beskyldningen for sværmeri kunne de dog ikke (KD 5/6).

(KD 29/11), men talte nok også samtykke til, at det sådan blev hævdet, at det »dog er folkekirken, som ordner landets kirkeliv« – noget som Riemann satte først (DKt 125).

Den sag og andre forhold, bl.a. de politiske ungdomsorganisationers krav om ligestilling mellem kirkesamfundene, gav også anledning til at fremhæve, at flere forhold, bl.a. økonomien, burde ordnes, så der kom religionslighed (Erik Jensen Ålborg Stiftsbog 17, Thaning DKt 392).

Overenskomsten mellem den tyske landskirke og *Dansk Kirke i Sydslesvig* (1969 269) fik også dansk tilslutning, efter en ganske drøj forhandling. Mange præster var stærkt betænkelige, de frygtede at man bandt sig til at følge tysk kirkeorden, og måtte høre for, at de hang sig i det formelle og krævede »paradisiske tilstande« (Flensborg Avis 16/5, DKU nr. 3, Ribe stift nr. 4, Haderslev stiftsbog 41). Men på sommeren optog kirkeministeren forhandlinger med de tyske menigheder nord for grænsen om de forhold, der var inddraget i forhandlingerne i Sydslesvig (KD 14/7).

Folkekirkens Nødhjælp nåede næsten popularitet for sin indsats i Biafra. Den blev udvidet og fortsat, mens Røde Kors indstillede flyvningerne, efter krav fra Nigeria understreget ved et nedskudt fly. Men det er også stadig nødvendigt at påtale arbejdet:

Vi må betænke vore motiver, ved at hjælpe forlænger vi krigen i Biafra, fordi vi ikke vil erkende vor magtesløshed (Gade AAST 24/8, Lilleør DKt 99). Det vrage ved Nødhjælpens kirkelige banner ej glemt måtte det også kaldes for at forråde det kristne næstebegreb og hvad det indebar af personlig tro og lydighed, når man presser folk til at sende penge ud i luften, uden de har kontakt med og viden om de folk, der skal hjælpes (Riemann DKt 74, Vartovbogen 127; V. Kvist DKt 41, 70). Højskoleforstander Poul Dam fandt det også værd at overveje motiverne til u-landshjælp. Ved dem alle klæbede selvkærlighed, og hjælp uden bihensigter er en umulighed, givne er uværdige som modtagerne er det. Hjælpen har kun mening, om den er en nødvendighed, og det eneste virkelige er, om der er behov og om vi har mulighed for at hjælpe (DMS's årbog 19, jfr. replikker Nødhjælpen vedr. KD 3/7, DKt 26, 87, 109).

Sidst på året følte alle *Ydre-missions*-selskaber, at den økonomiske situation var alvorlig, det lod sig dog rette nogenlunde op ved energisk indsats (KD 5/12, 16/1 70). Selskabernes største problem er da også mangelen på missionærer (Græsholt DMS's årbog 13 ff.), der er idag ca. 300 mod 356 i 1967 (e. KD 26/6).

Den katolske kirke har længe regnet med at have omkring 26.000 medlemmer (1966 218), men fandt det rigtigere nu at regne med

13.000 (Sjt 9/7, KD 9/8). Kirken har også sin præstekrise, siden 1960 er 13–14 udaf 140 præster fratrådt, delvist for at gifte sig (KD 20/8, 31/1 70). Også her kender man til debatter om kirkens forhold til verden, om struktur o.s.v. og til hårdt optrukne modsætninger (KD 6/8, jfr. 1969 274). Nu skulle der i 1969 træffes afgørelser på den første synode, og lægfolket skulle tale med.

Her blev »enheden ofte sat på prøve, men prøven aldrig sat over enheden«. Enige blev man ikke altid, men man godtog, at der f.eks. om familieplanlægning kunne være forskellige synspunkter, for at pege på de problemer, der melder sig for dem, der accepterer pavens vejledning, som for dem, der selv tager ansvaret med en følelse af at være i konflikt med kirkens autoritet. – Der blev så vedtaget forslag om menighedsråd, regionsråd og et for kirken fælles pastoralråd, hvor valgte lægfolk skulle have ansvar og indflydelse. Her må begyndes udfra den bestående geografiske opdeling, men med det eukaristiske fællesskab som grundlag må der »uopholdelig påbegyndes en gradvis omstrukturering«, så de nye strukturer vokser organisk frem, mens samfundets udvikling følges med opmærksomhed. Præsterne fik opfordringer til at optage samarbejde, så den enkeltes evner blev udnyttet bedst muligt. Det drejede sig om med hele den katolske kirke at møde den moderne verden med åbenhed og solidaritet. Dertil kom lyst til at begrænse katolske særdrag (for kommunion under begge skikkelser og for cølibatskravets ophævelse) og vilje til at komme andre kirkesamfund i møde (ved blandede ægteskaber og deltagelse i økumeniske organer). Endelig ønskede man at arbejde henimod, at messen fik flest mulige liturgiske tekster fælles med folkekirkens gudstjeneste [23].

Biskop Martensen lovede synoden efter evne at rette sig efter indstillingerne. Strukturbetænkningen f.eks. ville der straks blive taget fat på, andet måtte viderebringes som »et udtryk for, hvorledes en repræsentativ gruppe danske katolikker har tænkt«. Stærkere formulerede, og mere vidtgående krav fra andre lande kom i oktober for på bispesynoden i Rom. Mens biskopper og paven forhandlede, demonstrerede »oprørske præster« ubændig

[23] Om synoden se især »Ånd og liv«, nr. 42, Katolsk Forum nr. 17, KD 20/8 ff., 13/9, AAST 31/8, BeAW 30/8; gennemførelseskommission nedsat KD 29/10. – Anna Marie Aagaard kommenterede: Den kirke kunne da gå til sin hovedopgave, at finde en ny struktur, *efter* en målsætningsdebat, så kirken kan komme til at fungere i overensstemmelse med sin selvforståelse, KD 23/8.

utålmodighed. Synodens resultater vurderes højest forskelligt, noget positivt udfra tiltro til, at biskoppernes kritik var forstået, og at pave Paul dog vil liberale reformer (Berl.Tid. 9/11, KD 23/11), og negativt, fordi situationen også her var noget nær det håbløse: Fløjene kan ikke mere tale med hinanden, men bruger samme »infame polemik, som også kendes her i landet fra systemets trofaste garde«. Ledelsen er mindst 100 år bagud, og mådeholdne reformer vil være tilbageskridt, udviklingen går endnu raskere. Men lægfolk og præster har valgt at leve i nutiden. De ønsker – endnu – at være loyale, men vil tabe overfor systemet og må gå under jorden, hvis de vil leve og forkynde på den moderne verdens vilkår (Johs. Aagaard KD 20/10, jfr. 15/10, 22/10, BeAW 11/10, 27/12).